

Вереша Роман Вікторович, професор
кафедри кримінального та адміністративного
права Академії адвокатури України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Поведінка людини безпосередньо пов'язана з її потребами, тобто джерелами розумової та поведінкової активності, що відображають природні властивості особи й залежать від її соціальних характеристик, набутих у суспільстві. Потреби є свідомим психологічним механізмом регулювання людської діяльності.

У разі, коли людина протягом тривалого часу не має можливості задовольнити повною мірою своїх психологічних потреб (так звана депривація), вона відчуває значні труднощі із соціальною адаптацією. Така особа зазвичай сумнівається у власних силах, не відчуває стабільності, від зовнішнього середовища очікує лише болю, втрат і руйнувань, намагаючись подолати ці явища завдяки вияву агресії щодо оточуючих. У механізмі злочинної поведінки вказані потреби реалізуються шляхом учинення суспільно небезпечних діянь.

Потреби особистості злочинця мають такі ознаки: нерозвиненість соціально необхідних потреб, їх матеріально-утилітарний характер; перебільшення потреб, тобто правомірних можливостей їх задоволення [1, с. 119]. За такого підходу потреба в спілкуванні замінюється домінуванням над оточуючими, самоутвердженням через застосування сили, а потреба в повазі – демонстрацією власної зверхності.

Загалом не існує об'єктивно злочинних або антисуспільних потреб. Питання полягає в тому, як вони реалізуються. Процес прийняття рішення щодо реалізації потреб із психологічної точки зору передбачає обрання найбільш прийняттого варіанта поведінки. Стаючи саме на злочинний шлях реалізації власних потреб, їх задоволення, особа оцінює всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки, що стосуються вчинення майбутнього злочину, а саме: модель злочину, його можливі наслідки, як фактичні (задоволення потреби), так і юридичні

(можливість покарання). Саме це і виявляється в окремих компонентах, що становлять механізм кримінальної поведінки.

Потреби як один з основних суб'єктивних факторів механізму кримінальної поведінки тісно пов'язані із системою окремих спонукальних складових. Основну роль з-поміж цих факторів відіграють інтереси. Саме тому вважають, що підґрунтям людської активності, крім потреб, є категорія інтересу – соціально-психологічна категорія, що відображає соціальні й індивідуально-психологічні зв'язки особистості, об'єктивно зумовлюється та є суб'єктивно детермінованою [2, с. 59]. Інтерес відображає зосередженість людини на певному об'єкті навколишнього середовища через його значущість, привабливість для неї на певному етапі. Інтерес особи зумовлений потребами, які за своєю сутністю є об'єктивною його складовою. Потреба також зумовлює стійкість, ступінь інтересу особи, що виявляється в спрямуванні її діяльності в правомірному або протиправному напрямі.

Оскільки потреби тісно пов'язані із соціальними характеристиками людини та її особистісними (біологічними й психологічними) ознаками, то інтереси будь-якої людини залежать від біологічних, психологічних і соціальних факторів, які детермінують злочинну поведінку.

У юридичній науці побутує думка про те, що потреби й інтереси людини зумовлені таким суб'єктивним фактором, як ціннісні орієнтації особи. Такі орієнтації здатні зміцнювати соціально корисну або соціально шкідливу (суспільно небезпечну) спрямованість поведінки особи. Особливістю ціннісних орієнтацій злочинця є те, що вони мають ознаки гіпертрофованості в контексті індивідуалізму, причому така особа зазвичай прагне до певної особистої вигоди (моральної чи матеріальної). Такі ціннісні орієнтації визначають відносно стійку звичку людини діяти під впливом миттєвого імпульсу, ігноруючи правові норми й можливість бути притягнення до кримінальної відповідальності.

У механізмі злочинної поведінки важливе значення має антисуспільна установка, тобто стан психологічної готовності до певної поведінкової реакції, стан, про який людина може і не знати до певної життєвої ситуації, що може спровокувати його появу. Антисуспільну установку не завжди беруть до уваги під час визначення механізму кримінальної поведінки,

оскільки її не включають до свідомо-вольового процесу психічної діяльності. Зокрема, науковці зазначають, що установка (установлення) є певним неусвідомлюваним механізмом, а його формування відбувається як неусвідомлюваний процес [3, с. 266]. Водночас така установка має значення в механізмі злочинної поведінки, оскільки дає змогу обрати саме злочинний шлях задоволення потреб з огляду на особливості системи факторів внутрішньої регуляції.

Також певна роль у механізмі злочинної поведінки належить світоглядній орієнтації злочинця, що впливає на сприйняття як соціального середовища загалом, так і нормативних установок зокрема. Власне, світогляд визнають основною результативною властивістю особи. Його зазвичай сприймають як сукупність узагальнених переконань, ідеалів, оцінок, поглядів, принципів, уявлень про дійсність, які визначають, розкривають і зумовлюють загальне практичне й теоретичне бачення, розуміння людиною світу, її спосіб сприйняття, осмислення та оцінки навколишньої дійсності й безпосередньо себе. Своєю чергою, викривлене світорозуміння, яке не відповідає світогляду й моралі суспільства, викликає в людини потенційні причини, під впливом яких суб'єкт обирає неправомірний спосіб задоволення власних потреб. Таким чином, основними елементами механізму кримінальної поведінки є потреби й інтереси. На обрання шляхів їх реалізації впливають такі ознаки, як ціннісні орієнтації, антисуспільна установка та світогляд особи, яка вчиняє злочин.

Список використаних джерел

1. Юридична психологія : словник / Д. О. Александров та ін. ; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. – 2-ге вид., доповн. – Київ : КНТ, 2008. – 224 с.
2. Блажівський Є. М. Кримінологічний аналіз злочинної поведінки / Є. М. Блажівський // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – № 12. – С. 56–61.
3. Черепушак В. В. Деформація спрямованості особистості як передумова його злочинної поведінки / В. В. Черепушак // Проблеми гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 37. – С. 259–271. – (Серія «Психологія»).